

Narębski, Wojciech

Sesja naukowa poświęcona historii nauk geologicznych

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 13/4, 854-858

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ludwik Gumpłowicz, Bronisław Dembiński, Marian Zdziechowski; spomiędzy literatów — Stanisław Brzozowski, „admirator bezprzykładny”.

Zakończył sesję ze znakomitą werwą polemiczną i dużym poczuciem humoru napisany komunikat dra Krzemienia-Ojaka, rzeczowo i zarazem przekornie obrazujący, jak na rozmaite sposoby próbowano i wciąż się próbuje w naszym stuleciu przykroić Vica do coraz to innych teorii historiozoficznych i jak wielu polityków chciałoby w nim widzieć antenata.

W takiej więc atmosferze i dyskusja, która się rozwinęła, a w której głos zabrali bez mała wszyscy słuchacze, przybrała charakter pogodnej wymiany spostrzeżeń. Najwięcej radości wniosła polemika pomiędzy Sławem Krzemieniem-Ojakiem a Waldemarem Voisé; wydawca *Nauki nowej* jak gdyby się stropił entuzjazmem, który dla Vica przejawia referent, i nawoływał do większej rezerwy: że nie aż taki znowu Vico prześwietny; co — rzecz prosta — nie obyło się bez dowcipnej repliki profesora Voiségo.

Andrzej Biernacki

SESJA NAUKOWA POŚWIĘCONA HISTORII NAUK GEOLOGICZNYCH

I sesja naukowa poświęcona historii nauk geologicznych zorganizowana została w dniu 13 maja 1968 r. w Warszawie staraniem Zespołu Historii Nauk Geologicznych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN oraz Muzeum Ziemi PAN. Obrady otworzył przewodniczący Zespołu Historii Nauk Geologicznych prof. Antoni Gawel, witając zebranych przybyłych z Warszawy, Krakowa i Wrocławia oraz dziękując kierownictwu Muzeum Ziemi za umożliwienie odbycia sesji w sali zebrań tej instytucji i zorganizowanie z okazji sesji ekspozycji wybranych materiałów z Archiwum Muzeum Ziemi do Historii Nauk Geologicznych.

Zagajający sesję referat *O znaczeniu historii nauki, ze szczególnym uwzględnieniem nauk przyrodniczych* wygłosił kierownik Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN prof. Bogdan Suchodolski. Prelegent zwrócił uwagę na rozwój historii nauki w ostatnich dziesiątkach lat, podkreślając jej znaczenie wobec żywiołowego rozwoju wszystkich dyscyplin, który spowodował konieczność rozrachunku aktualnego stanu nauk z ich przeszłością. Wskazał on, że w różnych dziedzinach wiedzy ta potrzeba nawiązania do przeszłości jest różnie odczuwana, tak np. najściślejszy związek z historią doktryn i pojęć wykazują nauki filozoficzne. Aby związek z przeszłością mógł istnieć i w innych dyscyplinach, historia nauki powinna szczegółowo badać rozwój pojęć i poglądów naukowych, ich wpływ wzajemny oraz warunki sprzyjające rozwojowi nauk i powstawaniu wynalazków. Niepopularność historii nauki na uniwersytetach wynika z tego, iż zajmuje się ona w dużej mierze krytyczną analizą wszystkich poglądów, zarówno dawnych, jak i aktualnych, które dla danych dyscyplin są prawdą naukową, podczas gdy dla historyka prawda rodzi się stale z błędów i fałszów. Historia nauki jest bowiem historią szukania prawdy, historią ciągłego zbliżania się do najbardziej adekwatnego obrazu rzeczywistości. Pokazuje ona, jak należy omijać drogi błędnych rozumowań, aby dojść do właściwych rozwiązań. W tym też tkwi zagadka bujnego rozwoju historii nauki w ogóle, a historii nauk przyrodniczych w szczególności, pomimo niejednokrotnie spotykanej obojętności dla niej ze strony najaktywniejszych pracowników danej dyscypliny.

Autorem kolejnego referatu *Związek historii geografii z historią geologii* był kierownik Sekcji Historii Nauk o Ziemi Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, prof. Bolesław Olszewicz. Podkreślając za H. Beckiem, że 25-wiekowe co najmniej dzieje geografii to „historia objęcia powierzchni Ziemi w posiadanie ducha ludzkiego”, prelegent zwrócił uwagę na swoisty dualizm historii geografii, zajmującej się zarówno dziejami rozwoju horyzontu geograficznego, jak i postęпами geografii

jako nauki. Wielu geologów pracowało przy tym na polu geografii i odwrotnie (Lapparent, Richthofen, Staszic, Zejszner i in.). Dlatego Pracownia Historii Geografii i Kartografii Instytutu Geografii PAN ściśle współpracuje z Muzeum Ziemi i historykami nauk geologicznych, a wyniki tej współpracy są obopólnie bardzo korzystne i owocne.

Następnie prof. Antonina Halicka, dyrektor Muzeum Ziemi, wygłosiła referat *Dział historii nauk geologicznych w Muzeum Ziemi*. Podkreśliła ona, że muzeum to było pierwszą w Polsce instytucją, która rozpoczęła systematyczne zbieranie materiałów z zakresu historii nauk o Ziemi, zainicjowanych kolekcją T. Wiśniowskiego, gromadzoną od 1920 r. a następnie przekazaną Towarzystwu Muzeum Ziemi. Zbiory te stały się zaczątkiem Archiwum Muzeum Ziemi do Historii Nauk Geologicznych. Ogromne zasługi na polu dalszego systematycznego gromadzenia materiałów położyli: prof. S. Małkowski, J. Małkowska i inż. H. Gąsiorowska, wieloletnia kierowniczka tego archiwum. Zbiory są stale uzupełniane. Obejmują materiały biograficzne i ikonograficzne, starodruki, mapy, fotografie dokumentarne, medale pamiątkowe oraz przedmioty związane z pracą wybitnych uczonych, jak np. tygły, w których J. Morzewicz przeprowadzał pionierskie syntezy skał magmowych. Zbiera się również informacje o materiałach historycznych, znajdujących się w różnych bibliotekach i instytucjach.

Muzeum Ziemi gromadzi też materiały do historii współczesnej, biorąc aktywny udział w pracach o przełomowym znaczeniu dla rozwoju nauk geologicznych w Polsce. Ma ono m.in. bogate materiały źródłowe z okresu przygotowań do I Kongresu Nauki Polskiej, 6-letniego planu szkolnictwa wyższego, organizacji Wydziału Geologii Poszukiwawczej Akademii Górniczo-Hutniczej i Państwowej Służby Geologicznej, różnych obchodów historycznych w ostatnim dwudziestoleciu itp. Godne uwagi jest prowadzenie przez mgr H. Duczmal-Pacowską kartotek problemowych. Specyficzną cechą archiwum i działu historii nauk o Ziemi muzeum jest stałe wykorzystywanie jego zbiorów i ich udostępnianie na różnych wystawach problemowych (*Staszic jako geolog i jego epoka, Nauki przyrodnicze w wieku oświecenia, W 10-lecie zgonu A. B. Dobrowolskiego* itp.). Poza tym większość wystaw organizowanych przez Muzeum Ziemi ma podbudowę historyczną; przykładem mogą być wystawy *Dolny Śląsk* oraz *Warmia i Mazury*, zorganizowane z okazji Kongresu Nauki Polskiej oraz 1000-lecia Warmii i Mazur.

Nawiązując do referatu prof. Suchodolskiego, prelegentka podkreśliła wyraźny związek rozwoju muzealnictwa przyrodniczego z okresami rozkwitu nauki i techniki oraz z dążeniem do rozwoju gospodarczego na bazie surowców krajowych. Historia dostarcza tu wielu wskazań nie tylko dla pracowników naukowych, ale i dla organizatorów życia naukowego i gospodarczego. Na koniec prof. Halicka omówiła aktualny stan Działu Historii Nauk Geologicznych, podkreślając dobre perspektywy rozwoju jego działalności w związku z uzyskaniem w nowym budynku Muzeum pomieszczenia na zbiory archiwalne. Ostatnio, dzięki staraniom i inicjatywie sekretarza naukowego „Prac Muzeum Ziemi” dra Z. Wójcika, oddany został do publikacji drugi z kolei tom tego wydawnictwa poświęcony historii nauk geologicznych¹.

Referaty pierwszej części sesji zakończyło wystąpienie prof. Kazimierza Maślankiewicza, sekretarza Międzynarodowego Komitetu Historii Nauk Geologicznych, który odczytał fragment maszynopisu artykułu nieobecnego w kraju prof. Bolesława Krupińskiego i inż. Jana Kosteckiego *Z dziejów górnictwa i ich związków z naukami geologicznymi*, a następnie omówił *Utworzenie i cele Międzynarodowego Komitetu*

¹ Por. w nrze 3/1967 „Kwartalnika” (s. 637) notatkę bibliograficzną o pierwszym historycznym tomie „Prac Muzeum Ziemi”.

Historii Nauk Geologicznych, charakteryzując okoliczności powstania tej organizacji na międzynarodowym sympozjum w Erewaniu w 1967 r.² Celem Komitetu jest nawiązanie kontaktów z geologami zajmującymi się historią nauk geologicznych lub posiadającymi materiały o znaczeniu historycznym, a ukoronowaniem międzynarodowej współpracy powinno stać się opracowanie powszechnej historii nauk geologicznych. Na kongresie w Erewaniu uznano również za celowe zwoływanie sympozjów międzynarodowych, poświęconych szczegółowym problemom historii geologii. W związku z tym powstał projekt zorganizowania w latach 1969—1971 dwu sympozjów polsko-radzieckich, poświęconych polsko-rosyjskim kontaktom naukowym w zakresie geologii.

W łącznej dyskusji nad referatami prof. Maślankiewicz postawił otwarte zagadnienie, kto powinien się przede wszystkim zajmować historią nauk przyrodniczych — historycy czy przyrodnicy, a prof. Halicka i prof. Eugeniusz Olszewski rozważali wychowawcze i światopoglądowe aspekty historii nauki.

Prof. Stanisław Dżułyński jako geolog korzystający z prac historycznych stwierdził, że historia odkryć oraz rozwoju poglądów i pojęć naukowych powinna być obowiązkową lekturą każdego geologa. Natomiast opracowania biograficzne mogą stanowić interesującą, ale nadobowiązkową lekturę. Młodzi geologowie jednak nie znają na ogół historii naszej geologii i dlatego nie doceniają wkładu polskich badaczy do nauk o Ziemi. Jednym z podstawowych zadań historyków geologii powinno być wydobywanie aktualnych a zapomnianych poglądów dawnych autorów. Godny zbadania i wyjaśnienia jest również proces odchodzenia geologii od eksperymentu, który leżał niegdyś u podstaw tej nauki, oraz rozluźnianie się jej więzów z naukami ścisłymi i matematyką, które kilkadziesiąt lat temu były tu znacznie silniejsze. Bardzo cenną pomocą w przypominaniu geologom ważniejszych kart z historii nauk geologicznych były ongi „Wiadomości Muzeum Ziemi”, których wznowienie byłoby z radością powitane przez geologów. Celowe wydaje się również utworzenie w ramach Polskiego Towarzystwa Geologicznego sekcji historii nauk geologicznych.

Kolejnym dyskutantem był prof. Tadeusz Wojno; podkreślił on, że nie każdego wybitnego geologa pociąga historia uprawianej nauki. Przykładem może być słynny petrolog P. Niggli, który mimo szerokich zainteresowań geologiczno-petrograficznych nie ujmował problemów historycznie. Prof. Edward Rühle poruszył sprawę gromadzenia zbiorów źródłowych. Jego zdaniem, powinny być one skupione w Muzeum Ziemi, gdzie znajduje się już duża ilość materiałów z ostatnich lat, które często są najtrudniejsze do zdobycia. Mówca postulował prócz tego opracowanie informatora o polskich uczonych z zakresu nauk o Ziemi od końca XIX w. Wydawnictwo takie przypominałoby i spopularyzowało sylwetki uczonych polskich i ich, często dziś zapomniane, poglądy.

Prof. Suchodolski, odpowiadając prof. Maślankiewiczowi, wyraził pogląd, że historię nauki powinni się zajmować zarówno historycy, jak specjaliści poszczególnych dyscyplin. O ile szczegółowe zagadnienia historii nauk przyrodniczych mogą być przedmiotem studiów wyłącznie specjalistów, o tyle nad dziejami instytucji naukowych czy biografiami powinni pracować raczej historycy, którzy lepiej potrafią ująć szerokie tło i powiązania społeczno-ekonomiczne omawianej problematyki. Oczywiście najcenniejsze byłyby zespołowe prace historyków i przyrodników, ale wiadomo z praktyki, że nie wszystkie takie spółki są udane. Nawiązując do wychowawczej roli historii nauki, mówca wskazał na duże możliwości organi-

² Por. informację o tym sympozjum i o powołaniu Komitetu w nrze 1/1968 „Kwartalnika”, s. 236.

zacji młodzieżowych posługiwanie się tym instrumentem. Również prof. Maślankiewicz wyraził przekonanie, że dużą rolę wychowawczą odegrałoby spopularyzowanie wśród młodzieży historii tak pasjonujących odkryć geologicznych, jak np. odkrycia zabużańskiego zagłębia węglowego przez prof. Samsonowicza czy diamentów jakuckich przez geologów radzieckich.

Dyskusję nad referatami pierwszej części sesji zamknął prof. Gaweł, analizując organizację badań nad historią geologii w Polsce. Zespół Historii Nauk Geologicznych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN pełni funkcję koordynatora działalności zarówno historyków, jak i licznych *hobbystów*, wskazując im jedynie zagadnienia i epoki godne opracowania. Tworzenie jednak dodatkowej organizacji skupiającej miłośników historii nauk geologicznych w postaci sekcji przy Polskim Towarzystwie Geologicznym nie wydaje się celowe. W sprawie postulowanej od czasu do czasu centralizacji zbiorów prof. Gaweł wyraził pogląd, że lokalne kolekcje, muzea i biblioteki, reprezentujące historię poszczególnych placówek, powinny pozostać na miejscu jako dokumenty rozwoju tych placówek.

Drugą część sesji, poświęconą zagadnieniom szczegółowym, otworzył referat prof. Stanisława Krajewskiego *Geologowie polscy studiujący w Szwajcarii*. Naświetlając przyczyny pobytu na początku naszego stulecia licznych polskich geologów na studiach w Szwajcarii, prelegent wskazał bojkot zrusyfikowanego Uniwersytetu Warszawskiego, atrakcyjność geologiczną Szwajcarii oraz korzystny klimat naukowy tamtejszych uczelni, gdzie ścierały się podówczas różne poglądy, przy czym ogólne uznanie zyskiwała sobie teoria płaszczowinowa Lugeona. Godne podkreślenia są ściśle związki tego wybitnego uczonego z nauką polską. Prof. Krajewski przytoczył dokładne dane odnośnie do liczby studentów, miejsca i rodzaju studiów oraz dorobku naukowego polskich geologów w Szwajcarii, wśród których byli tak wybitni badacze, jak Nowak, Kuźniar, Rabowski, Horwitz, Limanowski, Romer, Świdorski, Tołwiński, Lencewicz czy obecny na sali obrad współpracownik Niggliego prof. Wojno.

W dyskusji nad referatem głos zabrali profesorowie: Olszewicz, Antoni Łaskiewicz, Wojno, Maślankiewicz i Dżułyński, informując m.in. o różnych szczegółach, dotyczących studiów geologów polskich w Szwajcarii i ich wkładu w rozwój geologii Polski. Ponadto dr Stanisław Czarniecki zwrócił uwagę na dużą wartość historyczną materiałów po prof. Tołwińskim, będących w posiadaniu jego rodziny, a stanowiących kopalnię wiadomości o różnych ludziach i zdarzeniach.

Doc. Wojciech Narewski wygłosił referat *Maurycy Komorowicz i jego prace wulkanologiczne*, przedstawiając sylwetkę i działalność naukową niemal zupełnie zapomnianego, chociaż zmarłego zaledwie przed 45 laty wulkanologa i podróżnika, badacza Islandii, Madery, Teneryfy, algierskiej Sahary i Celebesu. Ciężka choroba i tragiczny przebieg ostatnich lat życia tego badacza sprawiły, że skompletowanie danych do jego biografii przysporzyło prelegentowi dużo trudności. W dyskusji profesorowie Olszewicz i Gaweł podkreślili, że przypomnienie postaci Komorowicza i związanych z nią polskich tradycji badań Islandii jest bardzo na czasie w chwili, gdy na tę wyspę rusza wyprawa Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Pierwszy z dyskutantów poinformował poza tym, że miał okazję osobiście poznać Komorowicza, gdy zaraz po I wojnie światowej pragnął on zapisać się do Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Kolejnym prelegentem był dr Czarniecki, który omówił *Polskie publikacje geologiczne w wiekach XVIII i XIX*. Przedstawił on wyniki przeprowadzonego w ostatnich latach wspólnie z mgr Z. Martini uzupełnienia *Retrospektywnej bibliografii geologicznej Polski*. Dla lat 1750—1900 odszukano 1800 dodatkowych publikacji. Wraz z ok. 4000 prac, które zestawiała w podstawowej części *Bibliografii* dr R. Fleszarowa, pozwala to na bardziej dokładną analizę polskiego dorobku

w zakresie nauk geologicznych w tym okresie. Odnaleziono w szczególności ponad 100 zapomnianych polskich publikacji z XVIII w. i ponad 400 z pierwszej połowy XIX w., co powoduje konieczność rewizji niektórych dotychczasowych poglądów na pierwszy okres rozwoju nauk geologicznych w Polsce, ukazując m.in. niezwykle szybką recepcję i publikację polskich przekładów prac geologicznych ogłaszanych w zachodniej Europie. Referent podał także przykładowe informacje o kilku ciekawszych odnalezionych publikacjach.

Referat wywołał ożywioną dyskusję, w której udział wzięli: prof. Olszewicz, dr Regina Fleszarowa, doc. Jan Czermiński i prof. Halicka. Poruszono m. in. sprawę genezy pierwszej *Retrospektywnej bibliografii geologicznej Polski* i trudności z ustaleniem kryteriów odnośnie do polskości danego autora oraz do granic terytorialnych, które dla danego okresu powinny warunkować włączenie publikacji do *Bibliografii*. Zwrócono przy tym uwagę, że podobne trudności mogą wyniknąć w związku z planowanymi sympozjami polsko-radzieckimi. Zebrani dowiedzieli się również, że w Instytucie Geologicznym opracowuje się *Biostratygrafię Polski*, w której zawarto m.in. wiele materiałów historycznych.

Część referatową sesji zamknęło wystąpienie prof. Gawła, który przedstawił wyniki badań nad *Pracą F. Carosiego o krzemieniach jako pieruszą w Polsce pracą problemową w zakresie mineralogii*. Po scharakteryzowaniu postaci i sylwetki naukowej Carosiego prelegent omówił bardzo interesujące opisy i poglądy tego badacza, będącego neptunistą i zwolennikiem teorii flogistonowej. Szczególnie ciekawe są rozważania Carosiego nad przekształceniami jednych minerałów w inne, zwłaszcza wapieni, margli i gipsu — w krzemionkę. Carosi podkreślał znaczenie w tych przemianach wody jako ośrodka przenoszącego substancje wymieniane oraz wykazał, że istotnym czynnikiem powodującym krzemieniecie jest substancja wapienna, obecna w piaskowcach, marglach, glinie i gipsie. Poglądy te są bliskie dzisiejszym wyobrażeniom o procesach diagenetycznych prowadzących do sylikacji. Omawiana praca Carosiego wydana została w Krakowie w języku francuskim, a następnie przetłumaczona na niemiecki.

W dyskusji nad referatem prof. Maślankiewicz i dr Czarniecki podkreślili zasługę prelegenta w wydobyciu z zapomnienia zupełnie dotąd niemal pomijanej, a ważnej karty z dziejów rozwoju naszej mineralogii.

W części organizacyjnej sesji prof. Maślankiewicz przedstawił stan przygotowań do wspomnianych już sympozjów polsko-radzieckich, poświęconych przede wszystkim działalności polskich geologów na terenach Rosji oraz pracom rosyjskich geologów na terenach Polski. Pierwsze z tych sympozjów odbyłoby się jesienią 1969 r. w Warszawie, drugie — w 1971 r. w Leningradzie.

W dyskusji głos zabrali profesorowie: Olszewicz, Halicka i Gawęł, dr Czarniecki i dr Krzysztof Jakubowski. Podkreślono, że w związku ze stratami wojennymi istnieją duże trudności ze znalezieniem materiałów dotyczących działalności badaczy rosyjskich w Polsce. Wskazano też na celowość stałej wymiany informacji na temat interesujących obie strony materiałów archiwalnych. Zdaniem prof. Maślankiewicza, można by wysunąć polskich koreferentów tematów, które zostaną przedstawione przez badaczy radzieckich, lub też zaproponować wspólne opracowanie niektórych tematów.

Pierwsza sesja naukowa Zespołu Historii Nauk Geologicznych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN była bardzo interesującym i owocnym spotkaniem czołowych polskich specjalistów w tej dziedzinie z innymi pracownikami naukowymi zainteresowanymi problematyką historyczną. Na zakończenie postanowiono więc regularnie sesje takie organizować.

Wojciech Narębski